

Олександр Волков,

доктор, професор кафедри філософії.

Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького

ВІД ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА ДО ІВАНА ІЛЬІНА: «ГЛИБОКЕ СЕРЦЕ» І ПОДОЛЯННЯ «КУЛЬТУРИ БЕЗ СЕРЦЯ»

Нагадаємо для вчителя роль вчення П. Юркевича в духовному житті людини [3]. Він розглядає серце як безпосередній провідник і носій душевних явищ. Філософ ставить під сумнів, що душа людська породжує уявлення, а мислення є сутність душі, відповідно, воля і переживання серця є тільки випадкові стани мислення. Цьому суперечить, зазначає він, біблійне вчення про глибоке серце, таємниці якого гідні тільки божественному розуму. У мисленні присутня холодна свідомість боргу, яке усуває живе почуття любові. Оскільки сутністю душі є тільки мислення, то свідомість є лише його прояв. Однак тільки серце може об'єднати всі органи тіла, підкреслює Юркевич. Тоді думки, слова і справи не є образами зовнішніх речей, а є вираз внутрішнього настрою, сутності істоти, дійсно існуючої людини.

Проблема в тому, вважає І. Ільїн, що людство породило культуру без серця, погану цивілізацію, яка створює згубну техніку і болісне життя, творчість трактується матеріально, кількісно, формально і технічно [2, с. 23]. Основні інтереси – це їжа, задоволення і враження, володіння якими породжує точки зору про щасливе життя. Творчість трактується не якісно, а кількісно, що не має відношення до моральності, релігії і соціальної досконалості. У підставі існування не є відносини почуття і любові, а тільки турботи про себе, множенні продукції і її збуту, що передбачає застосування розуму і розрахунку. Формальне ставлення до життя і творчості полегшує досягнення «успіху», коли право трактується без совісті, патріотизм без жалю, а формальне ставлення до релігії вимагає тільки виконання обрядів.

Формальна політика потребує тільки дисципліни, а техніка є інструментом панування над природою. Трагедія людини, зазначає І. Ільїн, в тому, що вона віддається тваринній користі, жадобі володіння, влади і почестей, помилковому розумінню людської гідності. Основна мета – якомога більше нажити, і як можна менше затратити зусилля. Звідси походить гонитва за прибутком, бажання більше мати і менше віддавати, жити повно і насолоджуватися, не втягувати свої почуття в справи.

Людська і професійна гідність чоловіка виражається в діловитості і важливості, уникнення особистого і сентиментальності, відсторонення від почуттів. Йому треба бути холодним, щоб не здатися слабким, не надавати значення серця, щоб не бути смішним. Благодійність виявляється справою розрахунку, черствого розуму, організації, а гуманність трактується партійно і двозначно. Проблема в тому, що коли людина не живе серцем, вона стає черствою і байдужою. Це проявляється в злих почуттях: гніві, зlobі, ревності, жадібності, марнославстві, жорстокості. Їх поширення свідчить про те, що «культурна» людина соромиться своєї доброти, але не совіститься порочності.

Небезпека мислення без серця, підкреслює І. Ільїн, полягає в тому, що розум є спритним, байдужим і підступним. Людина стає індиферентною, бездушним і цинічним. Вона оселяє на п'єдестал кар'єристів, підлабузників і ділків. Крім того, позбавляється інтуїції, оскільки її призначення – це розкладання життя і вирішення матеріальних проблем. Розум стає аналітичною, діє дуже активно, але займається реалізацією порожніх можливостей і конструюванням доброзичливого майбутнього, стає схоластичним і формальним, що не усвідомлюється.

Як наслідок, в сфері освіти наука освоюється тільки в формальному і схоластичному аспектах. Тому заняття наукою виявляються мертвим і порожнім проведенням часу. Виникає безпідставний, безсоромний і оманливий світогляд. Воля, позбавлена серця, втілюється в тваринній жадібності і корисливості. Вона дійсно всесильна і вільна, але це породжує руйнівну енергію душі. Формується аморальна телеологія: мета виправдовує засоби. Це

проявляється в нестримному прагненні до влади, яка є причиною появи тоталітарної держави. Фантазія, позбавлена любові, зазначає І. Ільїн, породжує вульгарне кокетство і гру розуму, для якого не відомі глибина життя. Культура втілюється в вульгарних забавах, які підміняють духовність.

Як можна знайти шлях з духовної кризи? Ільїн пропонує людині дивитися з глибини самої себе, і таким чином знайти справжнє джерело своєї істоти, за Аристотелем, ентелехію. Для цього необхідно переглянути духовні акти, облагородити інстинкти. Результати перетворення можна бачити в випромінюванні, яке виходить з оновлених людей, які світяться живою добротою, сердечним спогляданням і спокоєм віри. Основні положення цього шляху І. Ільїн формулює наступним чином: «Сучасна людина має побачити і переконатися, що її доля залежить від того, що вона сама випромінює в світ, і притому у всіх сферах життя. Вона повинна упевнитися в тому, що справа йде про душевному очищенні, про пожвавлення і творчому використанні свого серця. Тому що заглухле і омертвіле серце безсиле і сліпо; і коли воно звертається до життя, то воно не може вкласти в неї нічого доброго. Людська культура може бути оновлена тільки живим серцем, бо тільки в ньому зароджуються нові творчі ідеї, тільки йому дається очевидність» [2, с. 27]. Отже, людині не слід сподіватися на те, що виходить від світу, оскільки яким він є, залежить від того, «що вона сама випромінює в світ». І це випромінювання виходить з живого серця, і тільки тоді відбувається перетворення людини. У цьому полягає духовне очищення, за допомогою якого змінюється світ.

Однак добре випромінювання не передбачає, з точки зору І. Ільїна, відсутність опору злу силою, оскільки доброта повинна мати можливість проявитися [1]. В іншому випадку, вона, як її розуміє Л. Толстой, є тільки почуття жалісливого співчуття, яке може захопити душу, занурити її в стан розчулення, яке містить в собі небезпеку і спокуси, які складаються в духовному самонасолонженні і прагненні до нього. Тому моральний гедоніст бажає пережити стан блаженства і боїться всього, що може його порушити. Тому відвертається від зла і не бачить його, що огидно, наголошує І. Ільїн. Він забуває про своє існування, тому відмовляється від волі, яка збирає душевні сили. Тому його любов виявляється пасивною і безвольною, вона не формує дух, а тільки тішить душу. Ця любов сентиментальна і безтілесна.

Звідси походить байдужість до долі інших. Переживання співчуття стає причиною морального егоцентризму, оскільки для сентиментального мораліста важливий не предмет любові, а він сам, і жалість у нього на першому плані, оскільки те, що відбувається в світі – за Божій волі. І він також виконує її, оскільки «любить». Саме така любов зміцнює особистий інтерес. Його гасло: відати інших самим собі, а самому жити добрим життям. Жертва собою здійснюються також заради власної праведності.

Він готовий захищати іншого, але при відсутності необхідного протистояння. Тому в ситуації, коли відбувається насильство, виявляється пасивним і безсилим. Він не може врятувати, оскільки не може зробити моральний суд над собою за зраду. Чому, підкреслює І. Ільїн, сентиментальна любов не об'єднує, а розділяє людей, породжує відсутність турботи про справи зовнішніх і загальних.

Тому необхідно припинення зlodіянь, в якій би формі вони не виявлялися. Навіть в найбільш невинною, наприклад, неробства та лінощів, для чого слід застосувати необхідні засоби і зусилля. Це пояснюється наявністю спільності злого початку в світі, необхідності протистояння йому. Воно єдине і агресивно, зазначає філософ. І той, хто йому не чинить опір, сприяє його поширенню, зраджуючи добро. Він виділяє такі властивості зла: єдність, агресивність, лукавство і різноманіття. Тому зрадою буде шукати власну безгрішність, і закривати на нього очі. Присутність при здійсненні зла передбачає єднання з тим, хто його здійснює. Той, хто байдуже спостерігає, стає його співучасником. Пізніше він, або відчуває презирство до самого себе, або вибілює вчинення зла, або знаходить в собі сили протистояти йому.

Протистояння злу вимагає істинного героїзму і рішучості. Якщо це відсутнє, існування отруюється почуттям безсилля і зради. Слід звернути увагу, зазначає філософ, що зло торжествує до тих пір, поки не приборкується і не стримується. Це відбувається у вигляді опору з боку інших. Воно необхідне, оскільки радикальне зло, яке живе в людині, торжествує до тих пір, поки не дискредитується. Це необхідно, щоб зберегти цілісність соціального життя, зміцнити правосвідомість, проявити свою досконалість і пробудити співчуття. Це потрібно, щоб приборкати тваринний початок в людині, тому непротивлення можливо тільки тоді, коли воно усунуто. Цей плід є результат тривалої боротьби людства зі злом. Він виникає завдяки тим людям, які брали на себе відповідальність протистояння.

Література

1. Ильин И. А. *О сопротивлении злу силою*. М.: Айрис-Пресс, 2007. 576 с.
2. Ильин И. А. *Путь к очевидности*. АСТ, АСТ Москва, Хранитель; Москва; 2007. 285 с.
3. Юркевич П.Д. *Сердце и его значение в жизни человека, по учению Слова Божия* // Юркевич П. Д. *Философские произведения*. М.: Правда, 1990. С.69-103.